

5. Форми і способи надання засобів до існування. Соціальне забезпечення надається державними і недержавними органами у грошовій (пенсії, грошові допомоги, субсидії, компенсації, пільги) чи натуральній (натуральна допомога, послуги) формах, а також у вигляді соціального страхування чи соціальної допомоги або соціальних послуг. Способами розподілу матеріальних благ є: безоплатність багатьох видів даного забезпечення; безеквівалентність, але з урахуванням в окремих випадках трудової діяльності в минулому; пільгові умови надання деяких видів послуг з незначною їх оплатою;

6. Підстави та порядок надання того чи іншого виду соціального забезпечення. Реалізація права на певний вид останнього здійснюється на умовах і в порядку, закріплених в нормативному акті чи договорі.

Нормативними актами встановлюються види соціального забезпечення, умови і порядок їх надання, способи формування фондів, з яких надаються матеріальні блага, тощо. Вони у своїй сукупності становлять таку самостійну галузь національного права як право соціального забезпечення.

У юридичній літературі найчастіше наводились такі визначення права соціального забезпечення як галузі:

система правових норм, що регулюють відносини з медичної допомоги і лікування, пенсійні і деякі інші відносини по забезпеченню громадян в старості і в разі непрацездатності, материнства і дитинства, державної допомоги сім'ї, а також тісно пов'язані з ними процедурні відносини по встановленню юридичних фактів і процесуальні з вирішення спорів¹⁰;

складний комплекс правових норм, які регулюють специфічні суспільні відносини, пов'язані з матеріальним забезпеченням і обслуговуванням певної категорії громадян з урахуванням їх суспільно корисної діяльності сьогодні і в минулому за рахунок громадських фондів споживання¹¹;

сукупність правових норм, що регулюють пенсійні і деякі інші відносини аліментарного характеру з матеріального забезпечення і соціального обслуговування непрацездатних членів суспільства, надання їм пільг і переваг, заохочення материнства і надання державної допомоги сім'ї на дітей, а також тісно пов'язані з ними процесуальні відносини по встановленню юридичних фактів і вирішенню спорів¹²;

сукупність правових норм, які специфічним методом регулюють комплекс суспільних відносин, що виникають: у зв'язку з грошовою формою забезпечення громадян (пенсіями, допомогами, компенсаційними виплатами); у зв'язку з наданням громадянам різних видів соціальних послуг (відносини з приводу соціального обслуговування перестарілих, непрацездатних, сімей з дітьми, безробітних); з приводу встановлення юридичних фактів, реалізації та захисту права на той чи інший вид названого забезпечення (відносини процедурного і процесуального характеру)¹³.

Розбіжності вчених, як вбачається з наведених вище дефініцій, стосуються практично предмета правового регулювання, що є об'єктом іншого наукового дослідження.

На мою думку, під правом соціального забезпечення слід розуміти сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають при наданні на відповідних умовах і в певному порядку державними і недержавними органами фізичним особам, котрі знаходяться у складних юридично значимих ситуаціях і не мають достатніх засобів до існування, безоплатно чи на пільгових умовах різних видів матеріального забезпечення із спеціально створених для цього фондів.

¹⁰ Андреев В.С. Право социального обеспечения в СССР. — М., 1987. — С. 31.

¹¹ Симоненко Г.С. Конституционные формы социального обеспечения в СССР // Сов. гос. и право. — 1979. — № 10. — С. 13.

¹² Маргиев П.М. Понятие, предмет, метод и система советского права социального обеспечения // В уч. пособия «Советское право социального обеспечения» / Отв. ред. П.М.Маргиев. — М., 1989. — С. 10.

¹³ Тучкова Э.Г. Право социального обеспечения / Учеб. метод. пособ. и нормат. акты о пособиях и компенсационных выплатах. — М., 1995. — С. 6.

Б.СТАШКІВ
кандидат юридичних наук
(м. Чернігів)

Аграрні перетворення і роль особистих підсобних господарств громадян

Майже з початку 90-х років йдуть пошуки і поглиблення реформ в агропромисловому комплексі, які ще не дали очікуваного результату. Тому сьогодні виникла необхідність активніше реформувати земельні й майнові відносини на селі. Цими обставинами і зумовлена потреба в прийнятті Президентом України Указу від 3 грудня 1999 р. «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» Він, безперечно, спрямований на поглиблення і поживлення земельної реформи, здійснення організаційно-економічних заходів в розвитку приватних засад господарювання.

Про соціальну спрямованість і ринкову орієнтацію цього Указу свідчить закріплена в ньому множинність організаційно-правових форм функціонування аграрних формувань. І, що важливо, ним передбачається підтримка розвитку особистих підсобних господарств (ОПГ), а саме: надання громадянам, яким у встановленому порядку із земель колективного сільськогосподарського підприємства відведено земельні ділянки в натурі на основі земельної частки (паю), можливості розширювати такі господарства без створення юридичної особи за рахунок цих ділянок, а також одержаних при виході із зазначених підприємств майнових паїв; створення поблизу населених пунктів із земель запасу та резервного фонду громадських пасовищ для випасання худоби. Це свідчить про соціально-економічну значущість підсобних господарств громадян.

Зупинимося на деяких організаційно-правових аспектах функціонування ОПГ. В останні роки посилилась їх роль як складового елементу агропромислового комплексу. Вони продемонстрували високу життєздатність у забезпеченні населення аграрною продукцією в той час, коли обсяги продукції, вирощеної в суспільному секторі, все більш скорочуються. Так, сьогодні в Україні 15% приватних сільськогосподарських угідь дають 60% товарної продукції, в тому числі молока і м'яса 70%, овочів — більше 95%¹. Характерною рисою розвитку особистих підсобних господарств на сучасному етапі є залучення сільського населення, а також міст, селищ до участі в садових і дачних кооперативах, колективних городах.

Особисті підсобні господарства — це не тільки особлива форма власності², а й форма аграрного виробництва. Її слід відрізнити від домашнього господарства. Якщо останнє є формою організації побуту, способом організації споживання продуктів, послуг, то ОПГ — це форма виробництва продукції, отримання як основних, так і додаткових прибутків, і, що головне, відтворення приватної власності. Саме на такий розвиток підсобних господарств і наголошується у вищезгаданому Указі Президента України.

В юридичній літературі дискусійним залишається питання про визначення поняття підсобних господарств громадян. Так, юрист-аграрій М.І.Козир вважає, що таке господарство не слід відносити до індивідуальної трудової діяльності³. В.М.Мар'яновський дотримується іншої думки, а саме — дане господарство слід розглядати як форму реалізації індивідуальної праці⁴. На мій погляд, особисті підсобні господарства громадян — це форма організації індивідуального аграрного виробництва на основі приватної власності, побудована на праці членів сім'ї (на відміну від селянського (фермерського) господарства, де можливе застосування і праці найманих осіб за контрактом чи договором). Цим воно відрізняється від інших форм виробництва в аграрному секторі.

Ще за радянських часів ОПГ не можна було розглядати як самостійний тип господарства, а тільки як підсобне виробництво, яке мало споживчий характер, що виступало додатком до основного прибутку (заробітку, пенсії). Підсобне господарство виникло для того, щоб забезпечити сільське населення необхідними продуктами харчування і тим самим підняти прибутки селянина до рівня робітника. Тому товарну частину вирощеної ним продукції складали тільки залишки. Однак життя внесло свої поправки, і в останні роки частина виробленої продукції

¹ Время. — 2000. — 13 янв.

² Підстави виникнення права приватної власності громадян на підсобне господарство є загальними для всіх громадян України (статті 12, 14 Закону «Про власність» // ВВР. — 1991. — № 20. — Ст. 249; Земельний кодекс — у ред. від 13 березня 1992 р.).

³ Козьрь М.И. Совершенствование правового регулирования личного подсобного хозяйства граждан СССР. — М., 1981. — С. 42.

⁴ Мар'яновський В.М. Кооперативные формы хозяйствования при социализме // Вопросы экономики. — 1985. — № 7. — С. 56.

у підсобних господарствах набула товарного характеру. Особливо це помітно в умовах переходу до ринкових відносин, коли скорочуються робочі місця, і коли обсяг виробництва аграрної продукції в суспільному секторі все більше зменшується.

У функціонуванні підсобних господарств громадян можна виділити два різних за призначенням типи цих господарств. В одному з них земля як засіб виробництва використовується для виробництва продукції, яка майже повністю споживається самими громадянами, йде на відгодівлю худоби і птиці. Такі підсобні господарства, як правило, знаходяться в селах, віддалених від великих промислових міст і райцентрів. Здебільшого в них відсутні транспортні засоби, значна частина громадян мають похилий (пенсійний) вік. Ці чинники не дозволяють повною мірою вирощену сільськогосподарську продукцію наблизити до ринків збуту. З прийняттям зазначеного Указу Президента постало важливе питання про більш ефективне використання саме таких підсобних господарств.

Селянин при виході із колективних господарств зможе приєднати земельні частки (паї) до своїх присадибних ділянок, що дозволить вирощену продукцію споживати не тільки самими громадянами, а й її залишки реалізовувати заготівельним організаціям споживчої кооперації, переробним підприємствам, підприємцям та ін. Це, по-перше, сприятиме підвищенню рівня товарності саме підсобних господарств; по-друге, виходячи із підвищеного попиту на окрему сільськогосподарську продукцію, дозволить займатися спеціалізацією її вирощування. Це може здійснюватися і на договірних засадах на вирощування і продаж такої продукції. За домовленістю сторін в умови договору можливо включати зобов'язання про надання агросервісних услуг. В рахунок оплати за продукцію поставляти матеріально-технічні засоби (будівельні матеріали, мінітехніку, транспорт), гербіциди, отрутохімікати та ін.; по-третє, ці особисті підсобні господарства можуть бути основою для створення сімейних ферм.

І, навпаки, другий тип підсобних господарств громадян характеризується високою інтенсивністю його ведення і високою товарністю виробленої продукції. Такі підсобні господарства здебільше розташовані поблизу міст і займаються вирощуванням грибів, тепличним овочівництвом, ягідництвом тощо. Таким господарствам громадян властиві риси самостійного ведення господарства, отримання як додаткових, так і основних прибутків.

В зв'язку з цим, гостро стоїть питання про забезпечення власників підсобних господарств не тільки сервісним обслуговуванням, а й молодняком худоби і птиці, насінням, комбікормами, добривами. Підсобним господарствам громадян мають бути створені сприятливі умови для переробки, реалізації вирощеної продукції на давальницьких засадах, для участі в кооперації, акціонерних формуваннях, асоціаціях, спілках. Необхідність саме такого підходу і ставлення до ОПГ випливає з проекту Послання Президента України до Верховної Ради України 2000 рік⁵. В той же час, необхідно ефективніше саме на регіональному рівні організувати випуск нескладної мінітехніки, крупорушок, морозильних камер, обладнання для виготовлення олії, молочної продукції та ін. Головне — за доступними цінами. Це дозволить значно скоротити втрати вирощеної аграрної продукції, підвищити товарність підсобних господарств громадян.

Саме тому, що ОПГ як сектор аграрного виробництва розрахований на вирощування товарної сільськогосподарської продукції, сьогодні воно являє собою історично обумовлений соціально-економічний феномен, який чудово вписується в ринкові відносини, де ефективно може бути використана приватна власність на землю, на майно. Підсобне господарство громадян — ефективна перехідна форма для створення і ведення селянського (фермерського) господарства. Слід зазначити, що згідно з обстеженням Світового банку переважна більшість фермерів у країнах Центральної та Східної Європи — це колишні члени кооперативів чи працівники радгоспів, які залишили велике господарство або розширили свої присадибні ділянки. Тому можна очікувати, що з вирішенням питання щодо власності на землю, кількість фермерів на Україні зростатиме.

Особистому підсобному господарстві як формі сільськогосподарського виробництва властиві соціальні та економічні функції.

До соціальних функцій належать:

- формування господарського бережливого ставлення до землі, природи;
- виховання любові до сільськогосподарської праці, трудове виховання та професійна орієнтація молоді;
- формування професійних якостей сучасного підприємця, а саме: ініціативність, діловитість, самостійність, навички економічного і дбайливого ведення господарства.

До економічних функцій ОПГ слід віднести:

- отримання за рахунок високої якості робіт більшої кількості й вищої якості продукції з одиниці площ або голови продуктивної худоби;
- оперативніша реалізація малими партіями свіжої продукції, що швидко псується;
- введення в користування і підвищення якості земельних ділянок, уніфікація виробничих і побутових відходів, які не можуть використовуватися у великому виробництві;

⁵ Див.: Голос України. — 2000. — 2 лют.

— можливість повнішого використання в інтересах суспільства трудових ресурсів, не зайнятих у суспільному виробництві;

— заощадження затрат на виробниче будівництво за рахунок використання дрібних господарських будівель;

— вироблення продукції, яку неможливо за існуючими технологіями вирощувати в умовах великого виробництва.

Події останніх років у житті нашого суспільства свідчать, що особисте підсобне господарство, яке базується на приватній власності, є найбільш стабільним сектором аграрного виробництва, здатним функціонувати в умовах загальної кризи економіки і глобальної деградації продуктивних сил аграрного сектора. Таке становище зумовлене тим, що ОПГ базується виключно на особистій праці, ведеться в інтересах конкретної сім'ї, рівень життя якої практично залежить від результатів ведення і розвитку цього господарства.

Особисте підсобне господарство громадян в Україні в останній час стає об'єктом всебічного аналізу, що пов'язано, очевидно, з наявністю державної концепції його розвитку і правового регулювання. Тому, враховуючи підвищення ролі ОПГ і селянських (фермерських) господарств у формуванні державних і регіональних ресурсів аграрної продукції і сировини та забезпеченні населення продуктами харчування, Кабінет Міністрів України постановою від 31 травня 1995 р. «Про додаткові заходи щодо підтримки розвитку особистих підсобних господарств громадян і селянських (фермерських) господарств» створив рівні умови для розвитку приватного і громадського секторів виробництва.

Підвищення ролі ОПГ для ведення сільськогосподарського виробництва буде відбуватися шляхом удосконалення їхнього правового становища, що випливає із проекту Послання Президента України до Верховної Ради України 2000 рік. Президент зобов'язує Кабінет Міністрів внести в короткі терміни на розгляд Верховної Ради зміни і доповнення до Земельного кодексу України в частині розширення особистих підсобних господарств без набуття ними статусу юридичної особи (фермерських господарств) за рахунок приєднання земельних паїв, а також підготувати і подати на розгляд Верховної Ради проект закону «Про особисте селянське господарство», передбачивши в ньому заходи, спрямовані на зміцнення приватного сектора, підвищення рівня його товарності, створення необхідної інфраструктури, надання необхідної державної підтримки у сфері інноваційної діяльності (насіництво, селекція, племінна справа та запровадження сучасних технологій). Ним буде визначена правоздатність даних господарств як виробників сільськогосподарської продукції і учасників товарно-грошових відносин щодо реалізації виробленої ними продукції, належного матеріально-технічного забезпечення, ремонтного обслуговування, постачання отрутохімікатами, мінімальними добривами та іншими засобами, без яких не може відбуватися виробнича діяльність особистих господарств.

Отже, одним із чинників підвищення ефективності особистих підсобних господарств громадян як форми господарювання є законодавче забезпечення вже проголошених для них прав, створення надійного правового механізму реалізації аграрного законодавства.

А.СТАТІВКА

доктор юридичних наук
(Національна юридична академія
України ім. Ярослава Мудрого)

Фінансові санкції та адміністративна відповідальність: проблема співвідношення

Традиційно в теорії права виділяють чотири види юридичної відповідальності: кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та цивільно-правову. Жоден із зазначених видів відповідальності не має чіткого законодавче закріпленого визначення, однак, для кожного з них існує відповідний законодавчий акт, який містить в собі загальні положення, що стосуються підстав відповідальності, її принципів, підстав звільнення від такої тощо. Для кримінальної відповідальності — це Кримінальний кодекс України, для адміністративної — Кодекс України про адміністративні правопорушення, для цивільно-правової — Цивільний кодекс України, для дисциплінарної — Кодекс законів про працю України. Водночас, із появою в економіці суб'єктів господарської діяльності різних форм власності, прийнято чимало законів, в яких сформульовані певні правопорушення і для юридичних осіб встановлені спеціальні санкції за їх вчинення. В багатьох випадках ці санкції називаються «фінансовими».